

Με τα μάτια του Χίτλερ

Από τον ΓΙΩΡΓΟ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

Χάρης Βλαβιανός, Το κρυφό ημερολόγιο του Χίτλερ, Φυλακές Λάντσμπεργκ, Νοέμβριος 1923-Δεκέμβριος 1924, εισαγωγή Κώστας Κωστής, Πατάκη, Αθήνα 2016, σελ. 542

Το βιβλίο του Χάρη Βλαβιανού συνιστά ένα ιδιαίτερα προκλητικό ιστορικό, βιογραφικό και μυθιστορηματικό εγχείρημα. Ο συγγραφέας αναζητά μέσα από ένα φανταστικό, μυθιστορηματικό ημερολόγιο τον πραγματικό, τον «[μισ]άνθρωπο» Χίτλερ, επιχειρώντας να απαντήσει σε ένα από τα μεγαλύτερα «αινίγματα» του «σύντομου» 20ού αιώνα. Ποιος θα μπορούσε να ήταν στην πραγματικότητα ο Χίτλερ; Αυτός που σχεδίασε και εκτέλεσε τον πλέον καταστροφικό πόλεμο που γνώρισε η ανθρωπότητα, αυτός που εμπνεύστηκε και εκτέλεσε εν ψυχρώ το εβραϊκό Ολοκαύτωμα, αυτός που συνέλαβε την ιδέα του γερμανικού έθνους ως ατσάλινης στρατιωτικής μηχανής. Στην πράξη, ο Χάρης Βλαβιανός, μέσα από τη μυθιστορηματική έμπνευσή του, να δημιουργήσει σε επίπεδο μυθοπλασίας το ημερολόγιο του Χίτλερ, εκπληρώνει το όνειρο κάθε ιστορικού και μελετητή της περιόδου του Β' Παγκοσμίου Πολέμου: να μπει στα άδυτα της σκέψης του Αδόλφου Χίτλερ, στην ιδιωτική του ζωή, όπως αυτή μόνο με τον πιο προσωπικό τρόπο μπορεί να καταγραφεί σε ένα ημερολόγιο φυλακής, σε έναν χώρο όπου μόνο με τον εαυτό του συναντάται κανείς, και να απαντήσει σε ερωτήματα που ακόμη και σήμερα βασανίζουν την ιστορική έρευνα.

Ο Χάρης Βλαβιανός δεν είναι άγνωστος. Κάθε άλλο. Είναι πολύ γνωστός ως πολυσχιδής διανοούμενος, συγ-



Ο Χίτλερ στο κελί του το 1924 με τους Χέρμαν Κρήμπελ και Εμίλ Μωρίς.

γραφέας, δοκιμογράφος, μεταφραστής και... διακεκριμένος εξωμότης της Κλειούς. Προσωπικά τον γνώρισα ως μεταπτυχιακός φοιτητής μέσα από το πολύτιμο βιβλίο του για τη δεκαετία του '40 πολύ προτού η περίοδος γίνει της μόδας. Οφείλω σήμερα να παραδεχθώ ότι από την αντίπερα όχθη, όπως και άλλοι συγγραφείς, λ.χ. οι Βαλτινός, Δαββέτας, Παπαμάρκος και Φάις, ο Βλαβιανός θρυμματίζοντας την ιστορία σε ψίχουλα και πασπαλίζοντας την ιστορική πραγματικότητα με φαντασία συνετέλεσε ίσως περισσότερο στην επανασύσταση της ιστορίας στην ολότητα της βιωμένης εμπειρίας των ιστορικών υποκειμένων. Ψωμί και αλάτι λοιπόν. Δεν είναι περιττό να σημειώσω πως γράφω τα παραπάνω ως ιστορικός που αλυσοδεμένος στα δεσμά της ιστορικής ακρίβειας δυσκολεύεται συχνά να μεταδώσει ελεύ-

θερα το πνεύμα της εποχής την οποία ερευνά.

Το μυθιστορηματικό ημερολόγιο του Χίτλερ έχει ως ιστορική αφετηρία και πλαίσιο του το περίφημο Πραξικόπημα της Μπυραρίας που έλαβε χώρα στις 8 Νοεμβρίου 1923 στο Μόναχο. Στην μπυραρία Μπυργκεμπρούκελλερ θα λάμβανε χώρα μια μεγάλη κυβερνητική συγκέντρωση που τα μέλη της παραστρατιωτικής οργάνωσης του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος με αρχηγό τους τον Χίτλερ είχαν επιλέξει ως το σκηνικό για την απόπειρα πραξικοπήματός τους. Ωστόσο, η οργάνωση του πραξικοπηματικού κινήματος ήταν ελλιπής και τις επόμενες ημέρες ακολουθεί η σύλληψη των ιθυνόντων, μεταξύ των οποίων και του Χίτλερ, και η

παραπομπή τους σε δίκη και εν συνεχεία η φυλάκιση. Ο Χίτλερ παραμένει στο Λάντσμπεργκ για εννέα μήνες, στη διάρκεια των οποίων υπαγορεύει το πρώτο μέρος του *Mein Kampf*.

Η επιλογή του συγγραφέα να τοποθετήσει το μυθιστορηματικό ημερολόγιο του Χίτλερ σε αυτό το ιστορικό πλαίσιο δικαιολογείται πολλαπλά. Το Πραξικόπημα της Μπυραρίας αποτελεί το χρονικό εκείνο σημείο κατά το οποίο ο Χίτλερ εμφανίζεται εκτενώς στον γερμανικό τύπο και γίνεται ευρύτατα γνωστός. Η φυλάκισή του συνέβαλε στην ηρωοποίησή του. Κυρίως, όμως το Λάντσμπεργκ αποτελεί το χώρο στον οποίο ο νεαρός ακόμη Αδόλφος Χίτλερ διαμορφώνει την ναζιστική κοσμοθεωρία, όπως αυτή αποτυπώνεται στο βιβλίο του *Ο Αγών μου*.

Ας δούμε όμως τι μορφή μπορεί να προσλάβει η βιωμένη –έστω φαντασιακά– ιστορική εμπειρία στην περίπτωση ενός δυσάρεστου, περίεργου, ημίτρελου, μέτριου, αλλά και ταυτόχρονα πειθαρχημένου στρατιωτικού και χαρισματικού πολιτικού δημαγωγού όπως ο Χίτλερ. Το ημερολόγιο προσεγγίζει τις μύχιες πτυχές της προσωπικότητας του νεαρού ακόμη Αδόλφου Χίτλερ συνδέοντάς τις με τις πολιτικές επιλογές του ως κατοπινού δικτάτορα και ηγέτη των Ναζί και με τα κορυφαία ιστορικά γεγονότα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Έτσι, εξιστορείται και συντίθεται από τον Βλαβιανό μια ιδιαίτερα πειστική καταγραφή των καθημερινών εμμονών, αντιλήψεων και προκαταλήψεων του Αδόλφου Χίτλερ η οποία παραπέμπει ουσιαστικά στην προσωπική του βιοθεωρία. Το κύριο χαρακτηριστικό των καταγραφών αυτών είναι η ψυχρή του προκατάληψη και το αδυσώπητο μίσος που αισθάνεται για τους Εβραίους. Ο Βλαβιανός

παρουσιάζει τη στάση του αυτή ως καθημερινή εμμονή του Χίτλερ, αφού κάθε ημερολογιακή καταγραφή του άμεσα ή έμμεσα είτε χτίζεται είτε καταλήγει στην απύθμενη εχθρότητα που αισθάνεται για τους εβραίους. Άλλοτε αυτή εμφανίζεται ως απόλυτος εμμονικός παραλογισμός. Είναι χαρακτηριστική έτσι η ημερολογιακή καταγραφή της 12 Σεπτεμβρίου 1924: «Δεν έχω κέφι να ασχοληθώ με το βιβλίο μου. Ξύπνησα κακόκεφος. Οι εβραίοι φταίνε.» Συχνά η παράλογη αυτή εχθρότητα συνδέεται με προσωπικά του βιώματα, όπως το γεγονός ότι είχε κολλήσει σύφιλη στο παρελθόν από μια ιεροδόουλη εβραϊκής καταγωγής, ενώ σε πολλές περιπτώσεις αντλεί με ιδιαίτερη ικανοποίηση επιβεβαίωση για τα αντιεβραϊκά του αισθήματα από γνωστούς συγγραφείς και καλλιτέχνες, όπως ο Λούθηρος και ο Βάγκνερ.

Το έργο ωστόσο διατρέχει πέρα από το ωμό και σκληρό, παράλογο μίσος εναντίον των εβραίων και μια βαθιά πολιτική ιδέα που αφορά την προσωπική πολιτική του ανάδειξη, την απόλυτη επικράτησή του στο γερμανικό πολιτικό σκηνικό και την επιβίωση των ακραίων απόψεών του. Ο μυθιστορηματικός Χίτλερ του Χάρη Βλαβιανού φαίνεται να κατανοεί, ερμηνεύοντας κυρίως το έργο του Μακιαβέλι και όντας μεγάλος θαυμαστής του πολιτικού του πραγματισμού, ότι η δημιουργία ενός εσωτερικού εθνικού εχθρού του δίνει τη δυνατότητα να πετύχει μια πολιτική συσπείρωση ενός έθνους γύρω από τις ιδέες του, η οποία δεν θα έχει μέχρι και σήμερα ιστορικό προηγούμενο. Η ιδέα της δημιουργίας και προάσπισης της αρίας φυλής και της απόλυτης φυλετικής ανωτερότητας του γερμανικού έθνους χτίζεται ουσιαστικά σε ένα αντιπαράδειγμα που δεν είναι άλλο από αυτό της ωμά ρατσιστικής και απάνθρωπης στοχοποίησης και εξολόθρευσης των εβραίων ως κατώτερου φυλετικά και «μιασμένου» έθνους. Ο Βλαβιανός στο σημείο αυτό με μεγάλη μαεστρία χτίζει ως προέκταση της προσωπικής μυθιστορίας του Χίτλερ την ερμηνεία των κεντρικών ιστορικών και πολιτικών αιτίων του εβραϊκού Ολοκαυτώματος.

Διαφορετική είναι ωστόσο η προσέγγιση του συγγραφέα απέναντι στο μίσος του νεαρού Χίτλερ για τους κομμουνιστές. Το μίσος του εκεί, παρά το ότι είναι εξίσου εμμονικό, εμφανίζεται ως καθαρά μη προσωπικό και κυρίως πολιτικό, αφού αναγνωρίζει τους κομμουνιστές πρωτίστως ως επικίνδυνους κομματικούς του αντι-

πάλους, από τις ιδέες και την πολιτική πειθαρχία των οποίων κινδυνεύει το εγχείρημά του.

Σε κάθε περίπτωση η σκιαγράφηση της προσωπικότητας του Χίτλερ μέσα από τον αυτοβιογραφικό του λόγο μάς δίνει τη δυνατότητα να αντιληφθούμε πώς ο ίδιος φιλοτέχνησε τη δημόσια εικόνα του, δημιούργησε και καλλιέργησε το μύθο του. Η επιρροή του στις μάζες δεν οφείλεται τόσο πολύ στις ιδέες του ούτε στην προσωπικότητά του, αλλά στην δημόσια εικόνα του, μια εικόνα που φιλοτέχνησαν εκτός των άλλων καλλιτέχνες της εμβέλειας της Λένι Ρίφενσταλ. Η εποχή χρειαζόταν υπερήρωες που θα έσωζαν τη Γερμανία και την τιμή της από τη θέση του θύματος στην οποία βρισκόταν μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ταυτόχρονα η δυναμική του ναζισμού άσκησε αδιαμφισβήτητη γοητεία, και ασκεί –ας μην κρυβόμαστε– στον κόσμο. Για τα δεκατρία εκατομμύρια Γερμανούς που ψήφισαν το εθνικοσοσιαλιστικό κόμμα το 1932, ο Χίτλερ προσωποποιούσε τις διάφορες πτυχές του ναζισμού που έβρισκαν ιδιαίτερα ελκυστικές.

Στις μυθιστορηματικές ημερολογιακές καταγραφές του νεαρού Χίτλερ, τα χαρακτηριστικά αυτά προκύπτουν με ευκρίνεια: ο Χίτλερ είναι ένας άνθρωπος του λαού, με ταπεινή καταγωγή, μαχητής εναντίον των προνομιούχων παλιών τάξεων (μεταξύ των οποίων και οι εβραίοι), τα προνόμια των οποίων απορρίπτει καταφανώς υπέρ μιας νέας στρατιωτικοποιημένης κοινωνίας, βασισμένης στην ωμή, καθαρή και αδιαμεσολάβητη ισχύ. Ασυμβίβαστος, ψυχρός, ισχυρός, αδίστακτος. Προσωποποιεί έναντι των οπαδών του τον θρίαμβο των αληθινών γερμανικών αρετών: θάρρος, λεβεντιά, ακεραιότητα, πίστη στο γερμανικό έθνος και την ανωτερότητά του, αφοσίωση στην πατρίδα – μόνο το φιλότιμο λείπει. Πάνω απ' όλα, ο Χίτλερ εκπροσώπησε την «πάλη» – όπως ο τίτλος του βιβλίου του *Mein Kampf* υπογραμμίζει: οι λίγοι εναντίον των πολλών.

Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα είναι η σκιαγράφηση της κατασκευής της έννοιας της φυλετικής «καθαρότητας» από τον νεαρό Χίτλερ. Για την κεντρική αυτή έννοια του ναζισμού είναι ιδιαίτερα πειστική η προσέγγιση που υιοθετεί ο συγγραφέας. Πράγματι, η έννοια της φυλετικής «καθαρότητας» χτίζεται από τις ημερολογιακές καταγραφές του Χίτλερ τόσο μέσα από το αφήγημα της ανωτερότητας του γερμανικού έθνους έναντι των εβραίων και των

κομμουνιστών όσο και ως πτυχή της προσωπικής βιογραφίας του Χίτλερ. Ο μυθιστορηματικός Χίτλερ του Χάρη Βλαβιανού μισεί κάθε ανθρώπινη αδυναμία που παραπέμπει σε μη «καθαρότητα» και πρώτα από όλα στον ίδιο του τον εαυτό, είτε αυτή είναι η ουλίτιδα από την οποία πάσχει είτε ένα απλό κρύωμα. Ο μυθιστορηματικός Χίτλερ αρρωσταίνει στην ιδέα μιας ασθένειας που θα τον οδηγούσε σε κατάσταση απόλυτης ανάγκης ή εξάρτησης από τους άλλους. Είναι χαρακτηριστική μια από τις καταγραφές του στην οποία αναφωνεί ότι αν είχε καρκίνο θα προτιμούσε να αυτοκτονήσει από το να νοσηλευτεί. Στην ιδέα της φυλετικής «καθαρότητας» οι προσωπικές ανασφάλειες συναντούν τις πολιτικές πεποιθήσεις του Χίτλερ και δομούν τη βάση επί της οποίας χτίστηκε η μεσοπολεμική γερμανική εθνική συνείδηση.

Ταυτόχρονα δεν λείπει και η καθαρά θεωρητική πολιτική ανάλυση του χιτλερικού βιότοπου από το κείμενο του Βλαβιανού. Μεγάλοι θεωρητικοί όπως οι Φίχτε, Νίτσε, Μακιαβέλλι και Καρλ Σμιτ έρχονται και επανέρχονται ως βασικοί πρωταγωνιστές και θεμελιωτές των ιδεών που αντανάκλα το βιβλίο του *Ο Αγών μου*. Η οργανική θεωρία του Φίχτε, η οποία εξηγεί την κατασκευή του γερμανικού έθνους ως καλοκουρδισμένης, στρατιωτικά πειθαρχημένης μηχανής, η θεωρία του Μακιαβέλλι για τον πραγματισμό του αληθινού ηγέτη, η σύνδεση του Σμιτ μεταξύ κρατικής κυριαρχίας και ισχύος και η έννοια του υπερανθρώπου του Νίτσε, αποτελούν τις βασικές συντεταγμένες της κυνικής πολιτικής θεωρίας του Χίτλερ απέναντι στους πολιτικούς του αντιπάλους. Ο νεαρός Χίτλερ στρέφεται στους θεωρητικούς αυτούς προκειμένου να νομιμοποιήσει το πολιτικό του σχέδιο για την επιβολή ενός ολοκληρωτικού, αυταρχικού, δικτατορικού πολιτεύματος στη Γερμανία.

Είναι χαρακτηριστικές οι σκέψεις του μυθιστορηματικού Χίτλερ στην καταγραφή της 17 Φεβρουαρίου 1924 σχετικά με την υπέρτερη ισχύ της εξουσίας έναντι του δικαίου: «Έχει απόλυτο δίκιο ο Σμιτ. Ο δικτάτορας πρέπει να μπορεί να καταργεί τους νόμους και να παραβιάζει το σύνταγμα, αν κατά την κρίση του συντρέχει λόγος, αν υπάρχει έκτακτη ανάγκη – όπως αυτή υπό το βάρος της οποίας συνθλίβεται σήμερα η Γερμανία!». Είναι εκείνη η «έκτακτη ανάγκη» που θα οδηγήσει στη διάτρηση του Συντάγματος της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, που υπό το πρίσμα αυτό δεν είναι παρά ένα παρωχημένο, παρηκμασμένο πολίτευμα.

Αντίστροφα, η εστίαση του συγγραφέα στον χαρακτήρα, στις εμμονές, στους φόβους, στις ελπίδες του Χίτλερ φέρνει μια καλοδεχούμενη συζήτηση για το αν πρέπει να ομαλοποιηθεί η σχέση μας με το παρελθόν της απόλυτης καταστροφής που έφερε ο ναζισμός. Το ζήτημα πρωτοέθεσε ο σχετικός διάλογος των ιστορικών στη Γερμανία, όπως αποτυπώνεται χαρακτηριστικά στην ταινία *Η Πτώση* και το θέτει επιτακτικά το βιβλίο του Βλαβιανού αναγκάζοντάς μας να πάρουμε θέση και να δοκιμάσουμε ταυτόχρονα τα όρια της Ιστορίας ως Ερινύας. Θυμίζω ότι *Ο Αγών μου* μόλις αυτή τη χρονιά επανεκδόθηκε στην Γερμανία. Η δε τρομακτική εμπορική επιτυχία του αναστάτωσε πολλούς.

Μπορεί λοιπόν ο Χίτλερ να κατανοηθεί ως ένας απλός, καθημερινός άνθρωπος με απλές αδυναμίες; Μήπως μια τέτοια προσέγγισή του συντελεί στην μεταεικόνα του ως ενός εξ ημών; Πόσο θεμιτό είναι αυτό, όχι μόνο για τον Χίτλερ αλλά για το σύνολο της γερμανικής κοινωνίας του τότε αλλά και του σήμερα; Με δεδομένο ότι μέρος της επιτυχίας του στηρίχθηκε στην ακραία πόλωση –ή τον μισούσε ή τον λάτρευε–, προσωπικά θεωρώ ότι η εικόνα του ως ενός εξ ημών είναι καλοδεχούμενη. Προτιμώ τον Χίτλερ με... ουλίτιδα παρά πάνω στον θρόνο του ηγέτη που αιματοκύλισε μια ήπειρο λόγω των υπερφυσικών του δυνατοτήτων. Η μισαλλοδοξία και το σφαγείο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου προήλθαν από ανθρώπους και κοινωνίες που τίποτα το εξωπραγματικό δεν είχαν.

Το συνολικό εγχείρημα-πείραμα του Χάρη Βλαβιανού, να προσεγγίσει μυθιστορηματικά και να ψυχογραφήσει ως ιστορικό υποκείμενο τον νεαρό Χίτλερ, είναι εξαιρετικά επιτυχημένο στην αισθητική, την ποιότητα και την πειστικότητά του. Ο ιστορικός που γνωρίζει τα γεγονότα, ο πολιτικός επιστήμονας και φιλόσοφος που θέλει να προσεγγίσει βαθύτερα τους θεωρητικούς άξονες του ναζισμού, αλλά και ο απλός αναγνώστης που θέλει απλώς να τους κατανοήσει, θα βρουν στο βιβλίο του Χάρη Βλαβιανού μια εξαιρετική ερμηνεία και «μεταγραφή» των βασικών σημείων της χιτλερικής σκέψης όπως αυτή αποτυπώνεται στο *Ο Αγών μου*. Ταυτόχρονα θα ενθουσιάσει τους λάτρεις της φανταστικής ιστορίας, οι οποίοι όλο και αυξάνονται αν κρίνει κανείς από την πρόσφατη επιτυχία της τηλεοπτικής μεταφοράς του *The Man in the High Castle* (*Ο άνθρωπος στο ψηλό κάστρο*). ▲